

מועילה זקיפה אלא משעת העמדה בדין ואילך, אבל אם זקף קודם לכן, כאילו לא זקף, שעדיין לא חל החוב שיהא אפשר לזקפו במלוה. (נראה מתוך תשובתו שזה נכון רק לענין אונס וקנס, שלא חל בהם החוב אלא משעת העמדה בדין, אך לא לענין כתובה, דלא כפשטות לשון הברייתא. וכן דייק מהרמב"ם – הל' שמיטה ויובל פ"ט).

אמנם, מדברי הר"ש (בשביעית ס"ט) משמע שפרש כפשוטו (וכן נראה לכאורה מרש"י כאן) שהעמדה בדין עצמה היא זקיפה במלוה. ולשיטה זו גדרה של הזקיפה – כל תביעה, או גילוי דעת לתביעה. וזה שאין שמיטה משמטת הקפת חנות (אף כי מהתוס' (כתובות נה.) נראה שזהו גזרת הכתוב, מכל מקום, צריך הדבר מובן, מה שייך לחלק בין מלוה כסף לנותן סחורה ומקיף) – כמו שכתב ה'כסף משנה' (שמיטה ויובל ט"א) שהקפת חנות דומה למלוה שלא הגיע זמן הפרעון.

לאור האמור, אם כבר צרף וסיכם התנוני את הסך המגיע לו – לשיטה הראשונה, אין מקום לדון שייחשב הדבר לזקיפה במלוה, שודאי אין כאן נתינת זמן, שהיא בלבד גדרה של 'הלואה'. אולם לשיטה השניה, יש מקום לדון שייחשב כזקיפה במלוה. עד כאן מדבריו. (עוד בהגדרת החילוק בין מלוה להקפת חנות – ע' בקובץ שיעורים – כתובות פרק ה' אות קס).

'כתובתיה דרבי חייא בר רב איכתוב ביום ואיחתום בלילה. הוה רב התם ולא אמר להו ולא מידי. לימא כשמואל סבירא ליה – עסוקין באותו ענין הוו...' – 'בענין כתובה שנכתבה ביום והיו עסוקין באותו ענין עד הקידושין שהיו בלילה – הוריתי שבזמננו שעדיין לא קידש ולא נתחייב בכלום – פסולה, דהוי שטר מוקדם. וזה שהכשיר בגמרא גטין דף יח ע"א, הוא דוקא בזמנם שהי' אחר הקידושין ששייך להתחייב אף קודם החופה'. (אגרות משה' אה"ע ח"ד קה"ג).

(ע"ב) 'מכאן ועד עשרה ימים' – ... וטעם מועד 'עשרה ימים' – נראה לי, דאסמכוהו אהא דהש"י קבע זמן לתשובה עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. וע"כ מפני שדרך אדם להנחם על מעשיו במשך עשרה ימים.

ובזה נראה לי הא דכתיב 'זיהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל' וגו', כי השי"ת הוחיל לו עשרה ימים אולי ינחם בתוכם לפייס את דוד. ויתכן דלזה כיון רב נחמן (בראש השנה יח) 'אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ', ולא שכיון לומר שהיה אז אלו עשרה ימים, דאם כן, תהיה הליכת דוד אליו בראש השנה'. (רש"י)

בדין 'נמצא אחד מהם קרוב או פסול' בשטרות – האריך בזה הגר"ח הלוי זצ"ל (בחדושי על הרמב"ם – הל' עדות ה.ו. וכן מובא בכתבים על הש"ס המיוחסים לו).

דף יט

ציונים וראשי פרקים, לעיון

(ענין 'כתב על גבי כתב', תוך כדי כתיבתו, נתארך יתר על המידה, שלא כדרך חיבור זה. אולם כיון שנכתב נכתב, ו'משנה לא זזה ממקומה').

'דיו על גבי דיו, סיקרא על גבי סיקרא – פטור' – הראשונים הקשו מן הסוגיא דלהלן (כ. ב) בנידון גט שכתבו שלא לשמה והעביר עליו קולמוס לשמה. שלדעת רב חסדא נחלקו בדבר רבי יהודה וחכמים אם הגט נכשר בהעברת הקולמוס. ולדעת רב אחא בר יעקב, אפילו חכמים מודים שכשר. וכאן משמע שנוקטים כדבר מוסכם שאין כתב-העליון כתב.

התוספות (בד"ה דיו) מפרשים, שדוקא במקרה שהכתב העליון מתקן דבר שלא היה בתחתון, נחשב הוא ל'כתב', כגון שהעביר דיו 'לשמה' על גבי 'שלא לשמה'. מה שאין כן כשהעליון לא תיקן ולא הוסיף מאום על התחתון, הרי הוא כמי שאינו. ואין חילוק לשיטתם בין דין הגט לדיני שבת, בשניהם, אם העליון מתקן, הרי הוא כתב וחייבים עליו בשבת, ואם אינו מתקן – אינו כתב. (וע' בקצה"ח מח, ב).

(וכן פסק ב'מגן אברהם' (לג) לענין השחרת רצועות התפלין, שאם השחירן שלא לשמה, יכול להעביר עליון צבע לשמה. (והשוה בסברא דין 'צביעה' לדין 'כתיבה'). אמנם, כמה אחרונים פקפקו בדין זה, ממסקנת הסוגיא להלן – ע"ש בפמ"ג וב'משנה ברורה'. וע' באג"מ יו"ד ח"ב קלג, בהסברת שיטתו). ויש לשאול לפי זה, מה הסתפק ריש לקיש בעדים שאין יודעים לחתום 'מהו שיכתבו להם בסיקרא ויחתמו' – הלא הראשון אינו נעשה בהכשר, ואם כן, זה שעל גביו יש לו להועיל? וכתב המהרש"א שאכן הקושיא היא רק לשיטת רבנן אליבא דרב חסדא, שלא מועילה העברת קולמוס לשמה. ועדיין קשה, מה הקשו על שמואל 'באבר סלקא דעתך?' הלא שפיר יש לומר שסבר כן. כמו שרב אחא סובר כן אליבא דכולי עלמא.

והגאון רבי עקיבא איגר תירץ שאליבא דרבי אלעזר (שכמותו פסקו רבי יוחנן ושמואל עצמם בפרק בתרא) הלא אין צריך מן התורה חתימה לשמה (אלא משום גזירה דרבנן כמוזיף מתוכו – לעיל ד), ואם כן, מהתורה אין העליון תיקן מאומה על התחתון, וממילא אינו 'כתב' מן התורה, ולכן אי אפשר להכשיר את הגט על פי הכתב העליון. (ואפשר אולי להוסיף, שאף שלכאורה הוא מתקן החתימות מפסול דרבנן, כי הרי הגט פסול באותו סימון שעשו לעדים – אין זה תיקון בגופו של כתב, שאינו אלא בא להסיר גזרת 'מוזיף מתוכו'. אך עדיין יש לדון בתירוץ, שהרי הכתב התחתון אינו מהוה חתימה כלל, שאינו אלא סימון לעדים, ואם כן, שוב הכתב העליון הוא תיקון גמור, שהוא הרי חתימת העדים בגט. ואף שאין אנו צריכים את החתימות להכשר הגט, מכל מקום העליון הוא 'חתימה' (ומועיל להעיד על הגירושין) ולא התחתון, ומדוע לא ייחשב משום כך לכתב. וע' חזו"א).

הרמב"ן אינו מחלק חילוק זה של התוס', וכתב אחת משתי אפשרויות: או שאכן מה שאמרנו כאן בדין 'דיו על גבי דיו' תלוי במחלוקת דלקמן, או (לדעת רב אחא, שכשר בין לרבי יהודה בין לחכמים) יש לחלק בין דיני גט לשבת, שאף שהדיו העליון ככתיבה, פטורים עליה בשבת, לפי שאיננה 'מלאכת מחשבת'. (וראה ב'מנחת שלמה' (צא), שחקר בסוגי מלאכות שהאדם עושה אותם, באופן שגם ללא עשייתו, ייעשה הדבר בלעדיו, אלא שמכל מקום הוא זה העושה עתה. (וקשור הדבר גם לדין נסיעה במעלית בשבת) – האם כל כי האי נחשב ל'מלאכת מחשבת'. בין שאר הדוגמאות, הביא את דברי הרמב"ן הללו. אמנם, חילוק זה לא שמענוהו אלא לרב אחא בלבד, אבל לרב חסדא, גם ללא הדין המסוים של 'מלאכת מחשבת' אינו כתב, שהרי שאלו 'מהו שיכתבו להם בסיקרא', משמע שפשוט שבדיו לא יוכשר הגט. ועוד, הרמב"ן עצמו לתירוץ הראשון על כרחן שאינו סובר חילוק זה, ולרבי יהודה חייב על כתב כזה בשבת, ואף חכמים החולקים לא חלקו משום 'מלאכת מחשבת' אלא שאינו כתב. נמצא שחקירה זו תלויה היא לכאורה בשני תירוצי הרמב"ן).

– יש לעיין במה שאמרנו 'וכי מפני שאנו מדמים נעשה מעשה', אם הדברים אמורים גם לענין המחיקה של התחתון, ונפקא מינה שייפטר מחטאת של מלאכת 'מוחק', או שמא רק לענין דין 'כתיבה' של העליון הסתפק לומר שאינו כתב, אך המחיקה – ודאי מחיקה. ואף שמצד הסברא הפשוטה לכאורה נראה, שאם היא מחיקה, שוב העליון נחשב כתב, כי הרי כל הסיבה שאינו כתב, משום שהינו 'כתב על גבי כתב' – מדברי התשב"ץ (ח"א קכז) אין נראה כן; – התשב"ץ דן על העברת דיו על גבי אוזרות של ספר תורה הכתובות בזהב. וכתב שם לאסור הדבר משום מחיקה, כדין המעביר דיו על גבי סיקרא. והוסיף, שאפילו 'מוחק על מנת לכתוב' אין כאן, לפי שהכתיבה לא תחשב כתיבה, כי הרי אמר רבי יוחנן 'וכי מפני שאנו מדמים...!', ואין להכשיר את הספר בכך. לכאורה נראה מרהיט דבריו, שנחשיבנו למוחק גם שהעליון אינו כתב, שאין הדברים תלויים זה בזה; העליון לא ייחשב כתיבה, גם אם נדון שהתחתון נמחק. ומכאן, שהטעם לכך שהעליון אינו כתב, אינו משום שהוא 'כתב על גבי כתב', אלא שאינה נחשבת כתיבה, כאשר גם לפני כתיבתו היה כאן כתב גמור. וכן אין זו 'חתימה' כשחותם על חתימה אחרת, אף כי מיד בחתימתו נמחקה התחתונה.

ועוד בתשב"ץ (בח"ג קצג), כתב כן גם לענין העברת דיו על אותיות מטושטשות ודהויות, שיש כאן מחיקה לאזכרות שלמטה. ואף כי כאן היה מקום לדון כתיבת דיו על גבי דיו, שאין בה מחיקה, יש לומר שכיון שהאותיות דהו ואינם באותו גוון של העליון, נחשב הוא כמוחקן (ולפי"ז נ' דהמעביר דיו ע"ג אבר בשבת חייב משום מחיקה). או אפשר שסובר שאף בדיו על גבי דיו נחשב כמוחקן התחתון (אלא שלענין שבת פטור דל"ה מלאכת מחשבת, וכמוש"כ הרמב"ן והריטב"א), אך העליון לעולם אינו ככתיבה, לרבנן, וכנ"ל, שאין הדברים תלויים זב"ז. אולם בנידון זה נפסק בשו"ע (או"ח לב, כז) להתיר להעביר דיו על אותיות שדהו (וע"ש במשנ"ב בשם החת"ס). ומקור הדברים בתרומת הדשן. וכ"כ בשו"ת מהרי"ל (ק"ט).

ונפקא מינה בכל זה, אם העבירו קולמוס שלא לשמה על אותיות שנעשו לשמה, שיש לומר שאף כי דיו ע"ג דיו אינו כתב, מכל מקום הרי מחק את התחתון וחסרה כאן כתיבה לשמה. וכבר הביאו האחרונים מדברי הנוב"י (או"ח א; אה"ע פה) שהתחתון אינו כמחק. ואדרבה, העליון בטל לתחתון. וע' בזה בשו"ת שבט הלוי ח"א י. (וכן עלול הדבר, בצובע רצועות תפלין על הצבע הקיים, לחיזוק הצבע וקיומו, ולא צבען לשמה. אך כאן נראה שלכו"ע תועיל העברת שכבה נוספת של צבע – לשמה, אף לחולקים על המג"א דלעיל, דמה נפשך, או נזיל בטר הראשון-התחתון או בטר האחרון-העליון. שבצביעה מסתבר שאין לומר שיש רק מחיקת תחתון בלא צביעת העליון. ודוקא לענין כתיבה שייך לחלק כן. וצ"ע).

יש לצדד, שמה שאמרו שדיו על גבי סיקרא נחשב כתב, דוקא באופן זה, שהסיקרא גרועה לכתובה מן הדיו, ולכן אינה נחשבת 'כתב' לעומת הדיו העליון, אבל בשני צבעים השונים במעלתם, אף כי שונים הם, אין העליון ייחשב 'כתב' לדעת חכמים הסוברים שבדיו על גבי דיו אינו כתב. ובזה מובנת שיטת העט"ז וה'פרישה' (הביאם הש"ך בי"ד רעו, וחלק עליהם) שהכשירו ספר תורה שזרקו על אותיותיו זהב, שכשר לקרוא בו (מלבד על האזכרות, מצד איסור מחיקה שנעשה בהן). והטעם, שאין עדיפות העליון על התחתון, ואינו 'כתב' לרבנן. (אגרות משה יו"ד ח"ב קלג, ג. ולא הבנתי, מדוע לא ייחשב מוחק, כמו שאמרו לענין סיקרא ע"ג דיו, ואף החולק לא חלק אלא לענין שבת דמקלקל הוא. וע' באור הלכה לג ד"ה פסול; שבט הלוי ח"ה יג – לענין צביעת הרצועות בצבע אחר על השחור. ויש לעיין היטב בכל הנ"ל. לא נכתבו הדברים אלא להעיר, ואף 'פטיא דאורייתא טבין').

'... והלא לימדתנו רבינו כתב עליון כתב לענין שבת? אמר ליה: וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה? – רש"י פרש שגם לענין שבת, אילו בא מעשה לידי בזמן בית המקדש, לא היה סומך על דבריו ומורה למעשה להביא קרבן, שמא אין העליון כתב ונמצא מביא חולין לעזרה. אולם הרמב"ם כתב באופן פסקני (הל' שבת יא, טז) שהמעביר דיו על גבי סיקרא בשבת – חייב חטאת, ומשמע שהלכה זו ודאית היא, ולמעשה. ואילו לענין גט פסק שגט שכתבו שלא לשמה, לא יועיל להעביר עליו קולמוס לשמה ולהכשירו. וסתם ולא חילק כיצד נכתב הגט, בדיו או בסיקרא. וניתן להבין שלעולם העליון אינו כתב, אף בדיו על גבי סיקרא. וזה סותר לכאורה למה שכתב בהלכות שבת.

יש מי שכתב ששיטת הרמב"ם לפרש 'וכי מפני שאנו מדמים... היינו, שאין להשוות בין גט לשבת, שבגט צריכים חתימות יחודיות של העדים, ואפילו שנחשבת החתימה ל'כתב', אין זה כשר לחתימת גט. (שיעורים לזכר א"מ' עמ' רנה והלאה. ונצרך לחדש משום כך, שאף הכתיבה בגט צריכה להיות (לרבי אליעזר) כתיבה יחודית של הסופר. ומהשוואת הסוגיא (בדף כ) דין גט לדין ספר תורה, יצא ללמוד (וביסס זאת) שאף בס"ת יש דין של 'כתב יחודי'.

ואמנם, פשוטם של דברים מורים לכאורה, שהרמב"ם כשדן על העברת קולמוס לא נחית כלל לדין דיו ע"ג סיקרא. והוא ז"ל פרש דברי הגמרא 'וכי מפני שאנו...' שלכתחילה אין ראוי לעשות מעשה

כזה, לכתוב גט בצורה זאת. אך מצד הדין באמת הוי כתב בודאי ו'חייב חטאת' – להלכה ולמעשה, כפשטות דברי רבי יוחנן. ולפי זה בדיעבד שכתב גט כזה – מגורשת. ובהגהות אשר"י כאן הסתפק בדין הגט בדיעבד, ואפשר שזהו ספקו, אם לפרש כרש"י דהוי ספק ממש, או שחומרא בעלמא היא לכתחילה).

(ע"ב) 'הני בי תרי דיהיב גיטא קמייהו צריכי למיקרייה' – שיטת התוס' כאן שאף כי לכתחילה יש לקרוא את הגט לפני הנתינה, אם קראו לאחריה – פשיטא שכשר. ואולם הר"מ (מובא במרדכי סוף סי' שמג) חולק. והולך הוא לשיטתו (מובא בהג"מ הל' אישות א) שכל שיש ספק לעדים – אין זו בגדר 'עדות' כלל, וכאילו אין כאן עדים על הגירושין. אך קשה, כיצד יפרנס דברי שמואל בנייר חלק, הלא לא היתה בו קריאה? ונראה, שסובר הר"ם כשיטת הראשונים שמספיק בעדי חתימה לבד ללא עדי מסירה, וכל שיש חתימות על הגט – כשר. ולפי זה יש לומר שבדוקא נקטו 'דבדקינן ליה במיא' (שהתוס' כתבו שלמסקנא ד'חיישינן קאמר', גם אם לא בדקוהו יש לחוש), כי בלא בדיקה, אם נתן לה נייר חלק, אין לחוש כלל לדבריו שטוען שהיו בו עדי חתימה, שבאמירת 'הרי זה גיטך' לבד אין לנו לחוש לכלום, ורק על ידי הבדיקה, כיון שרואים עדים, חוששים שמא הכתב לא נבלע יפה בעת הגירושין. (וכר יצחק כ. וכבר העיר הוא עצמו מהמשך הסוגיא, במעשה שנתן לאשתו ס"ת. וע"ע באורך בענין זה ב'ברכת שמואל' סימנים לא לב).

ככתבם וכלשונם

'גט שכתבו עברית ועדיו יונית'. זו לשון הרמב"ם בתשובתו ('פאר הדור' ז) בנוגע לכתובת גט בכתב אשורי:

'ומימי קדם היו ישראל נזהרין בזאת, והיו כתיבהם וחיבורי חכמותיהם וכתבי חול שלהם, בכתב עברי. לכן תמצא חרות על שקלי הקדש דברים של חול כתובים בכתב עברי, ולא נמצא לעולם אות אחת מזה הכתב אשורי בדבר שנמצא משארית ישראל, לא במטבע ולא באבן, אלא הכל בכתב עברי. ועל כן שינו הספרדים כתיבתם, ושמו אותותם אותות אחרות, עד שנעשה ככתב אחר, להתיר להשתמש בו דברי חול.

ורבנו יוסף הלוי ז"ל (אבן מגאש) מנע לכתוב הגט בכתובה ההיא התלויה, כדי שלא יהא משמע תרי לישני בגיטא. וחזרו הסופרים לכתוב הגט כתיבה תמה ומיושבת, בכתב אשורי כספר תורה. וגם זה עיכב על ידם, ואמר להם: ואיך נשתמש בזה מכתב אלקים ויבוא לזלזול. אבל נכתב בכתובה אחרת הנקראת בלשון ערבי 'מדרב'. וכל אשר יעשה כזה הוא בכלל כבוד התורה'.

(ואמנם, כבר נפסק בטשו"ע (אה"ע קכו, א) לכתבו בכתב אשורי בלבד).

דף כ

באורים והערות בפשט

'עד כאן לא קאמרי רבנן התם, אלא דבעינא זה א-לי ואנוהו וליכא' – אף כי חסרון הנוי המדובר כאן אינו ניכר לעין בכתובה, יש כאן חסרון נוי במעשה הכתיבה, שכיון שסוברים חכמים